

МЕРКИ И
ПРОГРАМИ

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ БЕЛЕЖКИ

БРОЙ 41 • МАЙ 2014 Г.

Инвентаризация на излишните запаси: Непланирани експлозии на боеприпаси (НЕБП) в Югоизточна Европа

Множество непланирани експлозии на боеприпаси (НЕБП)¹ привличат все по-голямо обществено внимание към опасностите във връзка с неправилното управление и съхраняване на взривни вещества. Според Small Arms Survey (2013) повече от 500 непланирани експлозии са се случили между 1979 и 2013 г. в 100 държави и в 19 от 22 определени от ООН подрайони.² Особено засегната е Югоизточна Европа³: седем държави в този подрайон са отговорни за малко над 10 процента от всички събития, регистрирани през този 35-годишен период.

Концентрацията на НЕБП в Югоизточна Европа обуславя засилената политическа воля на националните власти да се справят с проблема, което има за резултат прилагането на различни програми за намаляване на запасите от страна на отделните правителства в сътрудничество с различните регионални институции или чрез инициативата регионалния подход за намаляване на запасите (РПНЗ).

Настоящата *Изследователска бележка* е регионално фокусирана, но и глобално приложена. Тя показва широкото разпространение на НЕБП в Югоизточна Европа, илюстрира социално-икономическото им въздействие като се спира на конкретни примери в Албания, България и Сърбия и подчертава ползите от политическата воля, международната помощ и регионалното сътрудничество за ограничаване на заплахата от НЕБП.

НЕБП в Югоизточна Европа

Към декември 2013 г., с изключение на Македония и Румъния, има 51 инцидента с НЕБП в Югоизточна Европа. Въпреки че голяма част от тези експлозии стават в Албания през 1997 г., повече от половината се случват след 2000 г. (вж. таблица 1). Това показва, че възникването на въоръжен конфликт в региона не е от толкова голямо значение за обяснението на големия брой НЕБП, както може да се предполага. Независимо от това тези цифри не оценяват достатъчно въздействието на непланираните експлозии в региона, защото инцидентите често не се докладват или не се правят достояние на обществеността.⁴

НЕБП стават както на държавни, така и на частни площадки за боеприпаси, като възникват по няколко причини (Berman, Gobinet, and Reina, 2012, стр. 2). В Югоизточна Европа повече от две трети от експлозиите стават на държавни площадки, главно във военни складове. Само две са станали в полицейски центрове. Според Small Arms Survey (2013) до 2000 г. глав-

ната причина за непланираните експлозии се дължи на престъпна дейност (например кражба) в резултат от недобра охрана на складовете за боеприпаси. След 2000 г. НЕБП са повече в резултат на небрежност при работа с боеприпасите, както и необезпечена сигурност при съхранение, като и двете говорят за недостатъци в техническите познания на персонала и липса на строги стандарти за сигурност.

В Югоизточна Европа частните изпълнители играят все по-голяма роля при утилизацията на излишните боеприпаси (Gobinet, 2012, стр. 26). Независимо от многобройните ползи, приватизацията може да бъде проблемна. Приблизително една четвърт от всички инциденти с НЕБП са станали на недържавни, притежавани от частни лица, производствени и/или утилизационни площадки. Девет от тях са се случили след 2010 г. и са причинени от липса на защита на боеприпасите от екстремни метеорологични условия и открит огън, престъпна дейност или неправилна работа при обработка (Small Arms Survey, 2013). Нарастването в последно време на броя на инцидентите на недържавни площадки предполага, че има място за подобряване на процедурните стандарти и засилване на контрола върху процеса на промишлена утилизация (Gobinet, 2013, стр. 203).

Разходи и последствия: проучвания

НЕБП водят след себе си различни преки и косвени последици (вж. фигура 1). 51 инцидента с НЕБП в Югоизточна Европа са довели до над 700 нещастни случая (загинали и ранени).⁵ Освен нещастните случаи и големите щети на обществената и частната инфраструктура, значителни са косвените разходи за здравно обслужване, загубата на приходи, реконструкцията, унищожаването на неексплодирани боеприпаси и щетите за околната среда. Специалният доклад на РПНЗ за разходите и последиците от НЕБП прави опит да хвърли светлина върху преките и косвените въздействия от инцидентите с НЕБП посредством три подробни проучвания в Албания, България и Сърбия (Lazarevic, 2012).

Основните констатации на доклада са обобщени в следващите по-долу раздели.

Челопечене и Горни Лом в България. Главната експлозия в стопанисвания от държавата склад за боеприпаси в Челопечене става на 3 юли 2008 г., като ранява един човек и унищожават 1 494 тона боеприпаси и взривни вещества. Косвените последици от експлозията включват

Таблица 1. НЕБП в страните, участващи в инициативата РПНЗ, 1979–2013 г.*

Държава	Дата	Място	Собственик/ управител	Смъртни случаи	Ранени	
Албания	20.02.97	Суч	държавата (военните)	1	2	
	28.02.97	Кафа Щама	държавата (военните)	23	3	
	11.03.97	Кордоца	държавата (военните)	1	2	
	12.03.97	Лачи	държавата (военните)	2	9	
	20.03.97	Пешкопи	държавата (военните)	0	3	
	20.03.97	Пилур-Вльора	държавата (военните)	2	0	
	--.03.97	Гегян	държавата (военните)	30	3	
	--.03.97	Шън Васил / Сасай	държавата (военните)	3	0	
	05.04.97	Фуше-Круя	държавата (военните)	не е налично	не е налично	
	07.04.97	Ура е Гядрит	държавата (военните)	2	6	
	13.04.97	Пицар	държавата (военните)	5	19	
	18.04.97	Геровен	държавата (военните)	1	5	
	24.04.97	Малесия Лежа	държавата (военните)	3	0	
	27.04.97	Паликец	държавата (военните)	2	14	
	30.04.97	Бурел	държавата (военните)	27	не е налично	
	05.05.97	Пицар	държавата (военните)	3	14	
	15.05.97	Аргирокастро	държавата (военните)	1	не е налично	
	18.06.97	Мбрещан	държавата (военните)	7	1	
	26.06.97	Клос	държавата (военните)	3	1	
	09.07.97	не е налично	не е налично	16	не е налично	
	06.05.06	Тепелена	държавата (военните)	2	3	
	15.03.08	Гърдец	недържавен (фирма)	26	300	
	06.01.09	Поличан	държавата (военните)	1	1	
	27.04.11	Поличан	държавата (военните)	1	3	
	Босна и Херцеговина	---.---.00	Бихач	държавата (военните)	не е налично	не е налично
		20.06.03	Рабиц	държавата (военните)	2	0
	България	09.07.00	Иваново	не е налично	не е налично	не е налично
03.07.08		Челопечене	държавата (военните)	0	1	
10.08.08		Казанлък	недържавен (фирма)	0	0	
03.02.10		Горни Лом	недържавен (фирма)	0	4	
17.05.10		София	държавата (военните)	0	0	
12.11.11		Ловнидол	недържавен (фирма)	0	0	
11.01.12		Чарково	недържавен (фирма)	1	1	
05.06.12		Стралджа	недържавен (фирма)	3	9	
11.09.12		Казанлък	недържавен (фирма)	0	0	
Хърватия	07.04.94	Загреб	държавата (военните)	не е налично	17	
	23.08.01	Осиек	държавата (полицията)	0	3	
	14.09.11	Паджене	държавата (полицията)	0	0	
Черна гора	08.07.06	Вир	недържавен (фирма)	0	50	
	07.03.10	Никшич	недържавен (фирма)	0	3	
Сърбия	---.---.94	Лисичи	държавата (военните)	не е налично	не е налично	
	21.06.96	Барич	държавата (друг)	3	3	
	22.01.03	Чачак	държавата (военните)	0	3	
	29.05.06	Барич	държавата (друг)	3	1	
	19.10.06	Парачин	държавата (военните)	0	23	
	24.08.07	Парачин	държавата (военните)	0	0	
	03.09.09	Ужице	недържавен (фирма)	7	15	
	10.05.10	Валево	недържавен (фирма)	0	2	
	27.12.10	Чачак	недържавен (фирма)	0	0	
	16.12.13	Чачак	недържавен (фирма)	2	2	
Словения	---.---.86	Гъргар	държавата (военните)	13	не е налично	
Общо		51 НЕБП		196	526	

* Забележка: „не е налично“ означава, че липсват данни или такива не са записани. Двойно тире (--) в датите означава, че липсват точни дати.

блокиране на главни транзитни пътища, затваряне на летище София, евакуиране на 2 000 жители, прекъсване на телефонните линии и електрозахранването, както и въздействието върху околната среда в резултат на разпространението на приблизително 3 000 тона неексплодирани боеприпаси. Като се изключат разходите за персонала, поети от българското министерство на отбраната (МО), цялата сума на разходите по прочистването на района в Челопечене възлиза на минимум 4,5 милиона щ.долара. С прибавяне на съпътстващите социално-икономически разходи тези цифри нарастват до около 7,5 милиона щ.долара. Това е осем пъти повече от възможните разходи за редовно освобождаване на 1 500-те тона излишни боеприпаси.

Експлозията в частната фирма за производство на боеприпаси „Миджур“ в Горни Лом става на 3 февруари 2010 г. Непосредствените последици от експлозията са раняването на трима души и унищожаването на 10 тона амонит, известен брой противопехотни мини и различни видове боеприпаси. Косвените щети включват загуба на работа за около 70–120 човека, заети в цеха за боеприпаси и принципна загуба на доверие сред местната общност към ръководството на предприятието и обществените институции. Въпреки обещаните компенсации за хората, загубили работата си, към момента на публикацията няма яснота колко от обещаното е изпълнено. Поради това общите финансови щети от инцидента не са известни.

Парачин и Ужице в Сърбия. На 19 октомври 2006 г. в склада за боеприпаси на сръбските въоръжени сили в Парачин става непланирана експлозия, предизвикана от химически разпад на двус основно ракетно гориво, най-вероятно в резултат на неправилно съхранение. Непосредствените щети от експлозията включват унищожаване на материала, складиран в обекта, 23 ранени, замърсяване на близо 3 000 хектара земя от приблизително 90 000 неексплодирани боеприпаси, разрушаване на 600 сгради, както и щети по 12 училища, близо 4 740 сгради в Парачин и 2 000 в съседния град Чуприя. Пошироките социално-икономически последици включват затварянето на местната пътна магистрала и железопътна система и евакуирането на около 80 човека от района. Общите щети от инцидента възлизат на приблизително 10 милиона щ.долара със 7,5 от тях изразходвани за непосредственото прочистване на експлозията, а остатък-

кът е вложен във възстановяване на инфраструктурата и за спешна помощ. Освен това загубите за бизнеса възлизат на 19.8 милиона щ.долара, а командирът на обекта е съден за инцидента и вкаран в затвора.

Експлозията, станала във фабрика-та за боеприпаси „Първи партизан Ужице“ в Ужице на 3 септември 2009 г., не засяга складови помещения. Независимо от това, събитието води до седем смъртни случая и 14 ранени. Поради факта, че обектът се намира под земята на около 3 км от големия град, физическите щети в резултат от експлозията са ограничени до завода. Компенсациите, изплатени на семействата на хората, загубили живота си, възлизат общо на близо 0.5 милиона

щ.долара, като пет служители на фирмата са предадени на съд във връзка с инцидента.

Гърдец в Албания. Експлозията в Гърдец става при операции по освобождаване на излишни боеприпаси, изпълнявани от частен изпълнител, нает от албанското МО. Първоначалната експлозия става по обяд на 15 март 2008 г., взривявайки хиляди неексплодирани артилерийски снаряда, минометни мини, гранати и патрони за стрелково оръжие на разстояние до 5 км от обекта. Експлозиите продължават близо 14 часа, като засягат значително околните градове. Преките щети от експлозията са изключително сериозни: 26 човека са убити и близо 300 ранени, 400 жилищни сгради са сериозно по-

вредени, а 4 200 са засегнати, като в 4 съседни селища се отчита замърсяване с около 9 000 тона неексплодирани боеприпаси.

Косвените щети от експлозията включват затварянето на автомагистралата Дуръс-Тирана за 25 часа и временно преустановяване на полетите до летище Тирана. Последствия от експлозията има дори за политическия елит с оставки на високо ниво и затвор за бивши длъжностни лица. Финансовото измерение на инцидента е огромно: *докато приблизителните разходи за прочистване възлизат на около 10.2 милиона щ.долара, по-широкият социално-икономически аспект на инцидента изстрелва тази сума до 29 милиона щ.долара. Превенцията на инцидента би коствала по-малко от 6.6 милиона щ.долара.*

Фигура 1. Избрани преки и косвени разходи във връзка с НЕБП

	Непосредствени разходи/щети	Косвени действия/щети
Човешки щети	<ul style="list-style-type: none"> Загуба на живот и нараняване 	<ul style="list-style-type: none"> Компенсации за смърт и индивидуални увреждания (физически и психологически) Непреки смъртни случаи или наранявания (поради неексплодирани боеприпаси, шок, сърдечни удари след взрива и др.)
Материални щети	<p>Щети по:</p> <ul style="list-style-type: none"> обекта (с боеприпаси) частно и обществено имущество инфраструктура 	<ul style="list-style-type: none"> Компенсации за материални щети Замяна на функциониращи оръжия/загуба на стабилен и оперативни боеприпаси Мобилизиране на експерти за оценка на щетите по частното и общественото имущество и инфраструктура Разходи за прочистване и ремонти
Въздействие върху околната среда	<ul style="list-style-type: none"> Замърсяване на околната среда с неексплодирани боеприпаси, арсен, мед, желязо, олово и живак 	<ul style="list-style-type: none"> Последващи операции по унищожаване на неексплодирани боеприпаси Изготвяне и разпространение на материали за изучаване на риска Създаване на безопасни зони Последващ анализ на замърсяването на въздуха, водата и почвите Загуба на реколта поради замърсяване на земеделската земя

	Допълнителни последици
Социално-икономически щети	<ul style="list-style-type: none"> Спешна реакция (полиция, армия, пожарникари) Операции за спешна евакуация Предоставяне на временен подслон (например лагери за вътрешно разселени лица) Пряка загуба на доход за служителите, в случай на унищожаване на склада (временно или постоянно) По-широка загуба на доход по причина на: <ul style="list-style-type: none"> временно затваряне на съседните предприятия и училища фирмите преустановяват доставките на стоки и материали за обект, който вече не функционира затваряне на летища и пътища загуби за местния туризъм Загуба/разрушаване на националната инфраструктура (електроцентрали, мобилни/фиксиран телефонни мрежи, съоръжения за водоснабдяване и др.) Проучвания за определяне на причината за инцидента и последващи изпитания, които могат да продължат с години

Политико-военни последици	<ul style="list-style-type: none"> Възможни оставки от политици/органи/ръководство на предприятия Загуба на доверие в държавата/органи/ръководството на предприятията Потенциално отражение върху кредитния рейтинг на страната
---------------------------	--

Източник: Взаимствано от Lazarević (2012, стр. 40–41)

Инициативата РПНЗ

Има силна политическа воля в страните от Югоизточна Европа за справяне с проблема с НЕБП както на национално, така и на регионално ниво. Продължаващото участие на тези страни в инициативата Регионалния подход за намаляване на запасите (Regional Approach to Stockpile Reduction – RASR) например недооценява важността, която те отдават на физическата сигурност и управлението на запасите (Physical Security and Stockpile Management – PSSM) като средство за предотвратяване на бъдещи инциденти с НЕБП или ограничаване на щетите, които тези инциденти причиняват.⁶

Чрез инициативата РПНЗ и в сътрудничество с международните донори и регионалните организации⁷ засегнатите държави търсят начини да се справят с проблема с НЕБП. Тези усилия не само изминават дълъг път към изграждане на прозрачност, но също така предоставят на държавите възможността да извлекат ползи от поуки-те и да обменят информация относно най-добрата практика на управление на боеприпасите, като всичко това засилва регионалното сътрудничество.

Заключение

Държавите от Югоизточна Европа потвърждават разходите и последствията от НЕБП и полагат сериозни усилия да се фокусират върху причините. Политическите приоритети, финансовите ограничения и общественото мнение очертават малко по-различно възможностите и капацитетите за утилизация на всяка една страна. Независимо от

това, съществува силна политическа воля за справяне с НЕБП. С помощта на редица международни и регионални организации държавите от Югоизточна Европа са постигнали съществен напредък към засилване на прозрачността и регионалното сътрудничество и са предприели конкретни стъпки за унищожаване на излишните и остарели боеприпаси и опазване на своите запаси (Gobinet, 2012).

Текущите усилия са насочени към повишаване на устойчивостта на политиките за управление на запасите с боеприпаси в Югоизточна Европа. Нарастването на честотата на инцидентите с НЕБП в последно време, по-специално в частни производствени и/или утилизационни площадки, подчертава важността на избора на изпълнител, ефективния мониторинг и контрола на качеството. Допълнителните изследвания и анализ на НЕБП могат да подобряват процеса на вземане на политически решения на национално равнище и да допринесат за двустранното и регионалното сътрудничество при обезвреждане на излишъците. Участието в инициативата РПНЗ е от съществено значение в този смисъл. Чрез нея държавите в Югоизточна Европа могат да създадат прозрачност, да улеснят обмена на знания, да извлекат ползи от поуките и да обменят информация относно най-добрата практика на управление на боеприпасите, като всичко това засилва регионалното сътрудничество.

Въпреки че НЕБП представляват световен проблем, много може да се научи от анализа на преките и косвените последици от избрани инциденти и как държавите да се справят с тях. Поуките извлечени от анализа на инцидентите с НЕБП, които са се случили в Югоизточна Европа, могат да послужат с информация за политиките на PSSM в другите страни и региони, които разполагат с излишни запаси. Инициативата РПНЗ може също така да послужи като рамка за засилване на сътрудничеството, прозрачността и създаването на доверие в другите региони, в които страните съхраняват големи количества излишни и остарели боеприпаси. ■

Бележки

- 1 НЕБП (непланирани експлозии на боеприпаси) са случайно възникнали експлозии на изоставени, повредени, неправилно или правилно съхранявани запаси от боеприпаси на площадка за боеприпаси. За допълнително уточнение на дефиницията и случаите на НЕБП вж. Small Arms Survey (2013).

- 2 Всички три подрайона, в които не са регистрирани НЕБП, се намират в Океания (Berman and Reina, 2014, стр. 14).
- 3 За целите на настоящата публикация в Югоизточна Европа влизат следните девет страни, участващи в РПНЗ: Албания, Босна и Херцеговина, България, Хърватия, Македония, Черна гора, Румъния, Сърбия и Словения.
- 4 Освен това 51 инцидента с НЕБП не включват нападенията на складове, станали по време на въоръжените конфликти в бивша Югославия между 1991 и 1995 г.
- 5 Броят на действителните нещастни случаи е почти със сигурност значително по-голям от цифрите, посочени в изданието Small Arms Survey (2013), което често се базира на съобщения в медиите за експлозиите.
- 6 Шест семинара за РПНЗ са проведени между 2009 г. и април 2013 г. (седмият е планиран за май 2014 г.). За допълнителна информация вж. <<http://www.rasrinitiative.org>>.
- 7 В т.ч. NATO, OSCE, UNDP, ITF, RACVIAC и SEESAC.

Препратки

- Berman, Eric G., Pierre Gobinet и Pilar Reina. 2012. *Unplanned Explosions at Munitions Sites*. Изследователска бележка № 6: Weapons and Markets. Женева: Small Arms Survey.
- and Pilar Reina, eds. 2014. *Unplanned Explosions at Munitions Sites (UEMS): Excess Stockpiles as Liabilities Rather than Assets*. Наръчник № 3. Женева: Small Arms Survey.
- Gobinet, Pierre. 2012. *Capabilities and Capacities: A Survey of South-east Europe's Demilitarization Infrastructure*. Специален доклад № 15. Женева: Small Arms Survey.
- . 2013. 'Burning the Bullet: Industrial Demilitarization of Ammunition.' В Small Arms Survey. *Small Arms Survey 2013: Everyday Dangers*. Cambridge: Cambridge University press, стр. 187–217.
- Lazarevic, Jasna. 2012. *Costs and Consequences: Unplanned Explosions and Demilitarization in South-east Europe*. Специален доклад на РПНЗ. Женева: Small Arms Survey.
- RASR (Regional Approach to Stockpile Reduction). n.d. уебсайт. <<http://www.rasrinitiative.org/>>
- Small Arms Survey. 2013. *Unplanned Explosions at Munitions Sites Database*. Женева: Small Arms Survey. <<http://www.smallarmssurvey.org/?uems>>

Източници

Настоящата изследователска бележка използва основно Lazarevic (2012), Berman, Gobinet и Reina (2012), както и предстоящия Berman и Reina (2014). За повече информация вж. RASR (n.d.).

За повече информация относно управление-то и сигурността на запасите посетете: <www.smallarmssurvey.org/?pssm.html>

За Small Arms Survey

Small Arms Survey служи като основен международен източник на обществена информация по всички аспекти на стрелковото въоръжение и въоръженото насилие и като източник за правителства, политици, изследователи и активисти. Small Arms Survey, проект на Висшия институт за международни проучвания и развитие в Женева, е седалище на секретариата на Женевската декларация. За повече информация посетете www.smallarmssurvey.org

Относно инициативата за регионален подход за намаляване на запасите (РПНЗ)

Инициативата РПНЗ има за цел преодоляване на заплахите, произтичащи от излишни, нестабилни и слабо обезопасени запаси от конвенционални оръжия и боеприпаси. РПНЗ поощрява засегнатите правителства и партньорски организации да разработват регионален подход към управление и унищожаване на запасите чрез изграждане на местен капацитет, споделяне на най-добри практики и синхронизиране на ресурсите с цел да се увеличи тяхната ефективност. В крайна сметка РПНЗ има за цел да предотвратява катастрофални експлозии и дестабилизиращи отклонения на запасите от конвенционални оръжия и боеприпаси. За повече информация моля, посетете www.rasrinitiative.org

Дата на публикацията на английски език: май 2014 г.

Дата на публикацията: май 2014 г.

Средствата за публикацията на настоящата Изследователска бележка са осигурени от Службата за премахване на оръжията и намаляване на емисиите към Държавния департамент на САЩ.

С признание към

Автори: Jovana Carapic, и Pierre Gobinet
Техническа редакция: Alex Potter (fpcc@mtnloaded.co.za)
Дизайн и оформление: Rick Jones (rick@studioexile.com)

Информация за контакт

Small Arms Survey
47 Avenue Blanc
1202 Geneva
Швейцария

t +41 22 908 5777
f +41 22 732 2738
e info@smallarmssurvey.org

